

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Зелінська-Любенко К. О.

ВСТУП

Дослідження впливу дрібної моторики на розвиток мовлення відіграє суттєву роль у спеціальній педагогіці.

Дослідження науковців свідчать про те, що розвиток дрібної моторики рук є одним з важливих напрямків корекційно-педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення мовлення. Це дає можливість не лише покращити їх мовленнєву сферу, а й сприяти загальному розвитку та підготовці до навчання у школі.

Дослідження М. Бернштейна, Л. Бадалян, Ю. Рібцун та В. Тищенко підтверджують, що активний розвиток дрібної моторики рук сприяє покращенню мовленнєвої діяльності у дітей із порушеннями мовлення різного генезу.

Сприятливим періодом для активного корекційно-розвивального впливу вважається старший дошкільний вік, проте починати роботу над розвитком дрібної моторики доцільно вже з раннього віку, адже рух є основою взаємодії організму з навколишнім середовищем. Завдяки руховій активності підтримується баланс цієї системи, що забезпечує пристосувальні реакції організму, його структурні та функціональні зміни, а також розвиток довкілля.

У соціальному світі дотримання правил взаємозв'язку організму з середовищем призводить до змін у поведінці людини, яка набуває специфічного та якісно нового характеру.

Розвиток системи людських взаємин будується на трудовій та навчальній діяльності, які безпосередньо залежать від ступеня сформованості координаційних здібностей рук людини.

Вчені вважають, що мовлення, як і вся когнітивна сфера людини, своїми вищими формами розвитку завдячує праці, складним операціям рук, що починаються з розвитку дрібної та загальної моторики.

Зона кори головного мозку, яка відповідає за рухову активність пальців рук, знаходиться поряд із мовленнєвим руховим центром. Тому робота першого аналізатора стимулює активність другого.

Дрібна моторика рук відіграє ключову роль у розвитку дитини, адже вона тісно пов'язана з мовленням, мисленням, увагою, пам'яттю та іншими когнітивними функціями. У дітей із мовленнєвими

порушеннями часто спостерігаються відхилення у розвитку дрібної моторики, що може негативно впливати на їх навчання та загальний розвиток.

Таким чином, розвиток дрібної моторики рук є важливим фактором для розвитку мовлення у дітей. Систематичні вправи з тренування рухів пальців рук сприяють покращенню роботи мозку, розвитку мовлення та інших психічних функцій.

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених цій темі, й досі не розроблено чіткої методики розвитку дрібної моторики рук у дітей різного віку з порушеннями мовленнєвої діяльності, що вказує на гостроту зазначеної проблеми та її актуальність.

1. Теоретичні засади вивчення питання впливу дрібної моторики на розвиток мовлення дітей

Всім відомо про неocenену роль дрібної та загальної моторики у становленні мовлення та інтелекту дітей. З народження батьки, а згодом і педагоги, ретельно дбають про тренування пальчиків малюків.

Сучасна освіта ґрунтується на принципі дитиноцентризму. Тому головним завданням педагога стає не лише викладання знань, а й всебічний розвиток особистості дитини, розкриття її потенціалу, пізнання себе та світу.

Дитина досліджує світ за допомогою органів чуття: зору, слуху, дотику, смаку та нюху. Неможливо уявити її пізнання без рухової активності. Чим більше рухів виконує дитина, тим активніше вона пізнає світ, тим інтенсивніше розвивається.¹

Науково доведено, що від рівня розвитку дрібної моторики залежать інтелект, мовлення, увага, уява, пам'ять та зорові функції. Навички дрібної моторики допомагають дитині досліджувати, аналізувати, порівнювати та класифікувати предмети, а значить, краще розуміти світ навколо.

У період активного формування мовленнєвих зон особливо важливим стає вплив імпульсів від пальців рук на кору головного мозку. Ці імпульси стимулюють мовленнєву та розумову діяльність дитини. Прості рухи кистей рук знімають напруження, що сприяють чіткій вимові звуків та побудові логічно правильних та змістовних висловлювань².

Визначення терміну «моторика» досить широке. Так, у тематичному словнику-довіднику з психології: «моторика (від лат. motor,

¹ Биковець Л. Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2. С. 124–131.

² Биковець Л. Л. *Основи нейрофізіології*. К.: Наукова думка, 2015. 432 с.

що приводить у рух) – це рухова активність організму, окремих його органів або їх частин»³.

У словнику з корекційної педагогіки та спеціальної психології: моторика – це «сукупність рухових реакцій»⁴.

У новому тлумачному словнику української мови: «моторика (англ. – motorics) – вся сфера рухових функцій (тобто функцій рухового апарату) організму, що поєднує їх біомеханічні, фізіологічні та психологічні аспекти».⁵

У свою чергу існують різні підходи до розуміння поняття моторика з боку науковців.

Так, Р. Левіна розуміє моторику як сукупність рухових якостей (сила, швидкість, спритність).

Л. Виготський вважає, що моторика – це результат здібностей та умінь, закінчена вікова структура рухової цілісності особливого виду (вираження особистості, жести, успадковані тілесні особливості).

А. Богущ вважає моторику у руховій активності організму, його органів або частин; сукупності рухових можливостей людини; включає довільні та мимовільні рухи.

М. Варій пише, що моторика – це вся сфера рухових функцій організму, яка поєднує їх біомеханічні, фізіологічні та психологічні аспекти.

Л. Биковець визначає моторику, як рухову активність організму чи окремих органів. Під моторикою автор розуміє послідовність рухів, які у своїй сукупності потрібні для виконання будь-якої певної задачі⁶.

М. Шеремет, В. Тарасун, С. Конопляста зазначають, що дрібна моторика – це сукупність скоординованих дій нервової, м'язової та кісткової систем, часто у поєднанні із зоровою системою у виконанні дрібних та точних рухів кистями та пальцями рук⁷.

Тренування пальців рук та розвиток дрібної моторики – це не лише необхідний стимул для інтенсивного розвитку мовлення дитини, але й важливий інструмент корекційної роботи. Різноманітні вправи та

³ Тематичний словник-довідник з психології. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001631>.

⁴ Словник з корекційної педагогіки та спеціальної психології. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/207>.

⁵ Новий тлумачний словник української мови. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_

⁶ Биковець Л. Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. Таврійський вісник освіти. 2015. № 2. С. 124–131.

⁷ Шеремет М. К. Нейрофізіологічні особливості розвитку мовлення дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, Серія 19. Київ. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2008, 11. 8-13.

завдання для пальчиків не лише сприяють розвитку мовлення та інтелекту, а й допомагають організувати дозвілля дитини, відволікти її, розвеселити та забезпечити їй психологічний комфорт.

Існує тісний зв'язок між розвитком дрібної моторики рук і розвитком мовлення у дітей. Дрібна моторика – це складні скоординовані рухи пальців рук і кистей, які необхідні для виконання таких дій, як: захоплення предметів, тримання ручки або олівця, малювання, ліплення, застібання гудзиків, шнурування взуття, тощо.

Розвиток дрібної моторики стимулює роботу мозкових зон, відповідальних за мовлення. Тому порушення дрібної моторики може негативно впливати на його розвиток, призводячи до певних проблем (затримка мовленнєвого розвитку, бідний словниковий запас, порушення звуковимови, аграматизм, порушення зв'язного мовлення та інші).

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що взаємозв'язок між розвитком мовлення та дрібної моторики рук досліджувався в межах логопедії, спеціальної педагогіки, нейрофізіології та психології. Відомі науковці (Л. Виготський, Р. Левіна, О. Мастюкова) та сучасні українські дослідники (Л. Биковець, Ю. Рібцун, Л. Терлецька, В. Тищенко, А. Машталер, Т. Харченко, М. Шеремет) довели, що у дітей із проблемами мовленнєвого розвитку на становлення мовлення значно впливає розвиток дрібної моторики рук.

Дослідження О.М. Мастюкової виявили пряму залежність між розвитком мовлення та моторикою рук у дітей з порушеннями мовлення на всіх вікових етапах.

Психофізіологами доведено, що між розвитком мовлення та дрібної моторики рук існує тісний зв'язок. Цей зв'язок ґрунтується на близькості розташування в корі головного мозку зон, які відповідають за ці функції⁸.

Таким чином, розвиток дрібної моторики рук стимулює розвиток мовлення, покращує його артикуляцію, координацію та виразність.

Українські науковці та педагоги зробили також значний внесок у вивчення ролі розвитку моторики рук для комплексного становлення вищих психічних функцій у дітей дошкільного віку. Серед них Л. Биковець, Л. Терлецька, М. Городиська, Ю. Рібцун, В. Тищенко, М. Шеремет, Т. Харченко та інші.

Дітям із порушеннями мовленнєвої діяльності властиве відставання у розвитку всіх видів моторики – загальної, мимічної, дрібної та артикуляційної, порушення у розвитку основних рухів і їх фізичних якостей, недостатня статична і динамічна координація загальних та

⁸ Брушневська І. До проблеми розвитку дрібної моторики рук у дошкільників із порушеннями мовленнєвої діяльності. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2022, 3, 124–131, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.18>

дрібних рухів, зниження швидкості та спритності під час виконання вправ. У них порушеним є конструктивний праксис, що переважно пов'язано з недорозвиненням дрібної моторики пальців рук.

Сучасна психолого-педагогічна література приділяє значну увагу питанням розвитку рухової сфери та моторики рук. Моторику поділяють на загальну та дрібну. Загальна моторика є фундаментом, на якому згодом формуються складніші та тонші рухи дрібної моторики⁹.

І. Деснова у своїх працях визначає велику (загальну) моторику як «різноманітні рухи рук, ніг, тіла, тобто, по суті, будь-яка фізична активність людини, пов'язана з переміщенням тіла в просторі, і здійснювана з допомогою роботи великих ме'язів тіла».

Наукові дослідження також підтверджують зв'язок між розвитком дрібної моторики рук та мовленням у дітей. Дослідження вчених довели:

- Швидкість рухів руки, очей та думки дитини є однаковою. Тому тренування дрібної моторики рук сприятливо впливає на роботу мозку в цілому.

- Існує пряма залежність між рівнем розвитку мовлення у дітей дошкільного віку та ступенем розвитку дрібної моторики рук.

- Дрібна моторика рук є фундаментом для розвитку всіх психічних процесів: уваги, пам'яті, сприйняття, мислення та мовлення.

- Розвиток дрібної моторики рук тісно пов'язаний з розвитком лівих скроневих і лівої лобової ділянок головного мозку, які відповідають за формування багатьох психічних функцій¹⁰.

- Існує сензитивний період для розвитку кори головного мозку – від 2 до 10 років. В цей час мозок дитини найбільш сприйнятливий до моторного навантаження, тому важливо стимулювати розвиток дрібної моторики рук.

- Рівень розвитку мовлення дітей залежить від сформованості дрібних рухів пальців рук. Спочатку розвиваються дрібні рухи пальців, потім з'являється артикуляція складів.

Оцінка рухових порушень має важливе значення для розуміння розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями.

- Існує зв'язок між пальцями рук і корою великих півкуль головного мозку. Розвиток дрібної моторики рук передуює появі мовлення.

⁹ Деснова І. С. Використання пальчикових ігор у процесі розвитку дрібної моторики дітей молодшого дошкільного віку. World science: problems, prospects and innovations: materials the 5th International scientific and practical conference «World science: problems, prospects and innovations» (January 27-29, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. P.488-496.

¹⁰ Машгалер А. С. Розвиток дрібної моторики у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Таврійський вісник освіти. 2018. № 4. С. 242–247.

- Стимулювання мовленнєвих ділянок в корі головного мозку відбувається під впливом кінестетичних імпульсів від рук, а саме від пальців.

- Систематичні вправи з розвитку дрібної моторики рук мають стимулюючий вплив на розвиток мовлення та підвищують працездатність кори головного мозку¹¹.

Слід зазначити, що вивченням мовленнєвих порушень займається цілий ряд фахівців, включаючи педіатрів, неврологів, психіатрів, оториноларингологів, сурдологів, логопедів, психологів та дефектологів. Це пов'язано зі складністю та різноманітністю причин мовленнєвих порушень.

Фахівці психолого-педагогічного профілю (логопеди, дефектологи, психологи) використовують класифікації, зосереджені на якісній та кількісній характеристиках мовленнєвих порушень. Їхні методи діагностики та лікування спрямовані на розвиток мовленнєвих навичок та подоланні конкретних мовленнєвих проблем.

Лікарі використовують класифікації, засновані на етіологічних та патогенетичних механізмах та нозологічній приналежності. Їхні методи діагностики та лікування спрямовані на виявлення та лікування основної причини мовленнєвого розладу.

Одна з поширених класифікацій мовленнєвих порушень, поділяє їх на 4 групи:

- Мовленнєві порушення, пов'язані з органічним ураженням ЦНС: алалії, афазії, дизартрії, мовленнєві порушення, пов'язані з функціональними змінами ЦНС.

- Мовленнєві порушення, пов'язані з анатомічними дефектами будови апарату артикуляції: механічні дислалії, ринологалалія.

- Затримки мовленнєвого розвитку різного походження: при недоношеності, при тяжких захворюваннях внутрішніх органів, педагогічної занедбаності тощо.

- Первинні та вторинні мовленнєві порушення: первинні спостерігаються при збереженні слуху, зору та інтелекту, за відсутності чітко визначеного етіологічного фактора (передбачається генетична основа), вторинні – виникають на тлі інших захворювань або патологій¹².

Міждисциплінарний підхід до діагностики та лікування мовленнєвих порушень є ключовим для забезпечення комплексного та ефективного догляду за дітьми. Співпраця між фахівцями різних

¹¹ Андреева Н. На кінчиках пальців. Розвиток дрібної моторики дошкільнят. Дитячий садок. 2018. № 19. С. 33–35.

¹² Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене. / [М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін.]; за ред. М. К. Шеремет. К.: Слово, 2014. 672 с.

галузей дозволяє: точно діагностувати причину мовленнєвого порушення та розробити індивідуальний план корекційного впливу.

Вторинні порушення мовленнєвого розвитку виникають як наслідок інших захворювань або патологій, таких як:

- **Розумова відсталість:** характеризується загальним зниженням інтелектуальних функцій, що може негативно впливати на розвиток мовлення.

- **Органічні ураження ЦНС:** травми, інфекції, пухлини та інші ураження головного мозку можуть призвести до порушень мовленнєвих зон, що спричиняє різні мовленнєві порушення.

- **Приглухуватість:** втрата або зниження слуху ускладнює сприйняття мовлення, що негативно впливає на його розвиток.

- **Вроджені чи набуті дефекти апарату артикуляції:** розщеплення губи та піднебіння, аномалії язика, зубів, щелеп та інші можуть ускладнювати артикуляцію звуків.

Виокремлюють також наступні види порушень мовленнєвого розвитку:

- **Порушення експресивного мовлення:** характеризується труднощами з вираженням думок та ідей за допомогою мови. Діти з цим порушенням можуть мати обмежений словниковий запас, незв'язне мовлення, неправильну граматику або інші труднощі з формулюванням фраз.

- **Порушення імпресивного мовлення:** характеризується труднощами з розумінням мовлення. Діти з цим порушенням можуть не розуміти інструкцій, запитань або розмов, що відбуваються навколо них.

- **Змішані порушення імпресивного та експресивного мовлення:** характеризується поєднанням труднощів з вираженням думок та ідей та розумінням мовлення.

Найпоширенішими видами вторинних порушень мовленнєвого розвитку є:

- **Специфічні порушення мовленнєвої артикуляції (дислалія):** характеризується порушенням вимови звуків. Діти з дислалією можуть замінювати звуки, пропускати їх або неправильно вимовляти.

- **Моторна алалія:** характеризується значним запізненням у розвитку мовлення та порушенням усіх його сторін (вимовної, лексичної та граматичної). Діти з моторною алалією можуть мати обмежений словниковий запас, незв'язне мовлення, неправильну граматику та труднощі з артикуляцією звуків.

- **Сенсорна алалія:** характеризується порушенням розуміння мовлення при збережених механізмах її продукування. Діти з сенсорною алалією можуть мати труднощі з розумінням інструкцій, запитань або розмов, що відбуваються навколо них.

- **Сенсомоторна алалія** – це мовленнєве порушення, яке характеризується не лише порушенням мовлення, але й його нерозумінням¹³.

Основні прояви сенсомоторної алалії:

- **Відсутність розуміння мовлення:** діти з сенсомоторною алалією не розуміють мовлення, навіть якщо їх слух збережений.

- **Порушення слухової уваги:** дітям важко зосередитися на звуках мовлення, вони швидко втомлюються і втрачають інтерес.

- **Вибірковість реакції на мовлення:** діти можуть реагувати лише на мовлення близьких людей, яке має емоційну забарвленість та супроводжується жестами.

- **Ехолоалія:** на стадії розвитку мовлення, діти часто повторюють почуті фрази без розуміння їх значення.

- **Труднощі у спілкуванні з однолітками:** діти не можуть брати участь у рухливих іграх, які потребують вербалізації.

- **Нерозвинений вербальний інтелект:** незважаючи на те, що діти можуть мати високі показники невербального інтелекту, їм складно засвоювати знання, що потребують використання мови.

Важливо зазначити, що вторинні порушення мовленнєвого розвитку потребують комплексного підходу до діагностики та корекції. Це може включати обстеження у лікаря, логопеда, психолога та інших фахівців, а також логопедичну корекцію, психокорекційну роботу та медикаментозну терапію (за призначенням лікаря).

Існує низка факторів, які можуть негативно впливати на розвиток дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями:

- **Неврологічні порушення:** деякі мовленнєві порушення, такі як дизартрія, можуть бути пов'язані з неврологічними порушеннями та впливають на м'язовий тонус і координацію рухів рук.

- **Гіпотонус м'язів рук:** діти з мовленнєвими порушеннями часто мають знижений м'язовий тонус рук, що ускладнює їм виконання дрібних рухів.

- **Сенсорні порушення:** діти з мовленнєвими порушеннями можуть мати порушення сенсорної інтеграції, що призводить до ускладнення сприйняття інформації через дотик та пропріорецепцію (відчуття положення тіла в просторі).

- **Психологічні особливості:** діти з мовленнєвими порушеннями можуть мати низьку самооцінку або бути емоційно нестабільними, що може негативно впливати на їхню мотивацію до розвитку дрібної моторики.

¹³ Биковець Л.Л. Сучасні підходи до корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають порушення мовлення. Актуальні проблеми психології, 2015, 11(3), 127-134.

Робота з розвитку дрібної моторики у дітей з мовленнєвими порушеннями повинна бути комплексною та спрямованою на:

- Розвиток м'язової сили та координації рук: його можна досягти за допомогою таких вправ, як ігри з пальчиками, ліплення з пластиліну, малювання, вирізування з паперу, конструктори.

- Покращення сенсорного сприйняття: Для цього можна використовувати різні сенсорні матеріали, такі як крупы, макарони, гудзики, камінчики, а також ігри з водою та піском.

- Розвиток мовленнєвих навичок: Робота над дрібною моторикою може бути поєднана з роботою над розвитком мовлення. Наприклад, можна використовувати пальчикові ігри з віршами або співанками, читати казки та обговорювати їх зміст.

Розвиток дрібної моторики відіграє важливу роль у багатьох аспектах життя дитини, від самообслуговування та письма до мовлення та навчання¹⁴.

Опишемо важливість розвитку дрібної моторики для дітей різного віку:

1. Ранній вік (0–3 роки):

- Розвиток сенсорних навичок: дослідження предметів руками, хапання, маніпулювання дрібними предметами стимулюють сенсорні рецептори в долонях і пальцях, що сприяє розвитку мозку.

- М'язовий контроль: вдосконалення дрібної моторики допомагає дитині краще контролювати рухи рук, що необхідно для виконання таких дій, як годування себе, одягання та малювання.

- Координація: розвиток дрібної моторики тісно пов'язаний з розвитком координації око-рука, що важливо для письма, читання та інших візуально-моторних навичок.

- Мовлення: дрібна моторика та мовлення мають спільні неврологічні основи. Розвиток дрібної моторики може стимулювати розвиток мовлення, покращити артикуляцію та розширити словниковий запас.

2. Дошкільний вік (3–6 років):

- Підготовка до письма: добре розвинена дрібна моторика є ключовою для опанування навичок письма. Діти, які мають розвинені м'язи кистей рук і пальців, легше тримають олівець, контролюють його рухи та формують чіткі лінії.

- Творчі здібності: розвиток дрібної моторики дає можливість дітям виражати себе через творчість, малювання, ліплення, конструювання та інші заняття.

¹⁴ Лепеха Л. П., Городиська М. Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів-Дрогобич : Посвіт, 2014. 76 с.

- Пізнавальний розвиток: дрібна моторика тісно пов'язана з когнітивними навичками, такими як увага, пам'ять, концентрація та вирішення проблем.

- Самостійність: розвиток дрібної моторики дозволяє дітям виконувати багато завдань самостійно, що сприяє розвитку почуття впевненості та незалежності.

Шкільний вік (6–11 років):

- Письмо та читання: добре розвинена дрібна моторика необхідна для чіткого та акуратного письма, а також для швидкого й легкого читання.

- Навички роботи з комп'ютером: дрібна моторика важлива для використання комп'ютера, планшета та інших електронних пристроїв.

- Наука та математика: дрібна моторика може бути корисною для виконання деяких наукових експериментів та математичних завдань, наприклад, використання лабораторного обладнання або виконання креслень.

- Повсякденні навички: дрібна моторика необхідна для виконання багатьох повсякденних завдань, таких як застібання гудзиків, зав'язування шнурків, користування ножицями та інструментами.

Підлітковий вік (12-18 років):

- Академічна успішність: дрібна моторика може впливати на успішність у навчанні, адже вона необхідна для письма, конспектування, роботи з лабораторним обладнанням та виконання інших завдань.

- Творчі здібності: розвинена дрібна моторика може бути корисною для заняття музикою, малюванням, ліпленням та іншими творчими видами діяльності.

- Самореалізація в професії: деякі професії, наприклад, хірургія, ювелірна справа та стоматологія, вимагають високого рівня розвитку дрібної моторики і залежно від її розвитку дитина цілеспрямовано обиратиме в майбутньому свій фах.

- Самообслуговування: дрібна моторика необхідна для виконання багатьох повсякденних завдань пов'язаних із побутовим життям дитини¹⁵.

Отже, розвиток дрібної моторики дітей безпосередньо пов'язаний із мовленнєвим, що доводить актуальність зазначеної проблеми.

¹⁵ Бадалян Л. О. Дитяча неврологія: Навчальний посібник. Київ : МЕД прес-інформ, 2016. 608 с.

2. Робота з розвитку дрібної моторики та її вплив на мовлення дітей із мовленнєвими порушеннями

А. Машталер та інші вчені підкреслюють важливість розвитку дрібної моторики рук для дітей із мовленнєвими порушеннями. Автор зазначає, що вправи та ігри, спрямовані на розвиток дрібної моторики, сприяють:

- Покращенню мовлення:
 - стимулюють роботу мовленнєвих центрів головного мозку;
 - підвищують мовленнєву активність;
 - покращують артикуляцію, координацію та виразність мовлення;
 - розвивають чітке, ритмічне та виразне мовлення;
 - покращують контроль за мовленням.
- Розвитку пізнавальних функцій:
 - пам'яті;
 - уваги;
 - мислення;
 - уваги.
- Фізичному розвитку:
 - зміцнюють кисті рук і пальці;
 - розвивають їхню гнучкість і рухливість;
 - покращують координацію рухів;
 - удосконалюють просторове орієнтування;
 - розширюють кругозір;
 - збагачують словниковий запас;
 - покращують емоційний стан.¹⁶

Розвиток дрібної моторики у дошкільників починається з раннього віку на основі загальної моторики. Спочатку дитина вчиться хапати предмет, потім з'являються навички перекладання з руки в руку, так зване «пінцетне захоплення». До двох років дитина вже здатна малювати, правильно тримати олівець і ложку. У дошкільному та ранньому шкільному віці моторні навички стають різноманітнішими та складнішими. Збільшується частка дій, які вимагають узгоджених дій обох рук.

Зазначимо деякі з видів вправ та ігор, які можна використовувати для розвитку дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями:

- пальчикові ігри, які супроводжуються віршами та римуванням та допомагають запам'ятовувати послідовність рухів;

¹⁶ Машталер А.С. Корекційно-розвиткова робота з розвитку дрібної моторики рук у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми психології*, 2018, 14(3), 239-244.

– ігри з піском, що розвивають творчий потенціал, покращують просторове сприймання, стимулюють дрібну моторику;

– робота з дрібними предметами (квасоля, горох, насіння, гудзики, скріпки), що передбачає викладання візерунків та фігур, сортування за розміром, кольором, формою;

– робота з ножицями: вирізування геометричних фігур, вирізування предметів по контуру, вирізування з паперу аплікацій;

– плетіння кісок, вишивання шнурком, які розвивають координацію рухів, вчать зосереджуватися на завданні, покращують дрібну моторику;

– зав'язування бантиків, шнурівка, які розвивають самостійність, вчать виконувати дрібні рухи, покращують координацію рухів рук і очей;

– застібання гудзиків, блискавок, кнопок, що розвивають дрібну моторику, вчать виконувати точні рухи, покращують координацію рухів рук і очей;

– в'язання на спицях, яке розвиває дрібну моторику, вчить зосереджуватися на завданні, покращує координацію рухів рук;

– вишивання шнурком по контуру предмета, що розвиває дрібну моторику, вчить акуратності, покращує координацію рухів рук і очей¹⁷.

Регулярні заняття з розвитку дрібної моторики рук допоможуть покращити мовлення, пізнавальні функції та фізичний розвиток дитини.

Також важливо, щоб вправи та ігри були цікавими та доступними для дитини. Необхідно також враховувати індивідуальні особливості дітей та їх рівень розвитку.

Існує багато ефективних методів, які можна використовувати для розвитку дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями. Ось деякі з них:

• Вправи з камінчиками «Марблс»: цей метод передбачає ігри з дрібними камінчиками, які можна сортувати за кольором, розміром, формою. Це допомагає розвивати координацію рухів пальців рук, орієнтування на площині, а також тренувати рахунок.

• Пальчикова гімнастика: вправи для кистей рук, статичні та динамічні, сприяють розвитку пальчикової моторики, мови, уваги, пам'яті, просторового сприйняття та уяви. Кожну вправу рекомендується супроводжувати малюнком-схемою, що наочно демонструє

¹⁷ Гузій Л. Ігрові вправи для розвитку дрібної моторики. *Розкажіть онуку*. 2019. № 5. С. 7-8.

правильне положення руки, а також віршем або кольоровим сюжетним малюнком¹⁸.

Переваги пальчикової гімнастики: стимуляція розвитку мовленнєвих зон (виконання вправ та ритмічних рухів пальцями сприяє формуванню асоціативних зв'язків, що посилює узгоджену діяльність мовних зон мозку, стимулюючи розвиток мови); підвищення мовленнєвої активності (ігри з пальчиками створюють сприятливий емоційний фон, розвивають вміння наслідувати дорослого, що, в свою чергу, підвищує мовленнєву активність дитини); розвиток концентрації уваги (малювання вчить концентрувати увагу та правильно її розподіляти); покращення чіткості та ритмічності мовлення (супроводження вправ короткими віршованими рядками робить мовлення дитини більш чітким та ритмічним); розвиток пам'яті та уяви (запам'ятовуючи певні положення рук та послідовність рухів, дитина тренує свою пам'ять, а також розвиває уяву та фантазію); зміцнення кистей рук та пальців (в результаті регулярних вправ кисті рук та пальці дитини стають більш сильними, рухливими та гнучкими)¹⁹.

Пальчикові ігри – це емоційні та прості ігри, які відображають об'єктивну реальність навколишнього світу (предмети, тварини, люди, їхні дії, природні явища). Під час таких ігор діти повторюють рухи дорослих, активізуючи моторику рук. Це сприяє розвитку спритності, вміння керувати своїми рухами та концентрувати увагу.

Рекомендації щодо проведення пальчикових ігор:

- Обговорення змісту гри: перед початком гри важливо обговорити з дитиною її зміст, щоб вона розуміла, що потрібно робити.
- Відпрацювання рухів: спочатку необхідно відпрацювати з дитиною необхідні жести, комбінації пальців та рухи.
- Створення сприятливої атмосфери: важливо створити позитивну та емоційну атмосферу, щоб дитина відчувала себе комфортно та зацікавлено.
- Регулярність занять: для досягнення кращого результату рекомендується проводити пальчикові ігри регулярно.²⁰

Важливі аспекти при проведенні пальчикових ігор:

¹⁸ Кузнецова Т. Розум на кінчиках пальців. Семінар-практикум для вихователів із розвитку дрібної моторики в дітей. *Дитячий садок. Управління*. 2017. лип. (№ 7). С. 12-16.

¹⁹ Радиш В. Пальчикові ігри: розвиток дрібної моторики і мови дітей. Психолог дошкілля. 2012. № 9. С. 33-37.

²⁰ Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навч. посіб. К.: Видавничий дім Слово, 2019. 344 с.

1. Залучення всіх пальців рук: вправи повинні бути спрямовані на використання всіх пальців рук, що сприяє кращому розвитку дрібної моторики.

2. Поєднання рухів: ефективні вправи поєднують стискання, розтягнення та розслаблення кисті, а також ізольовані рухи кожного пальця. Це забезпечує комплексне тренування м'язів рук.

3. Відповідність віку та індивідуальним особливостям: важливо підбирати вправи з урахуванням віку та рівня розвитку дитини. Це гарантує, що завдання будуть їй цікаві та посильні.

4. Пізнавальна спрямованість: тексти та вправи повинні мати пізнавальний характер, розширюючи кругозір дитини та збагачуючи її словниковий запас²¹.

Правила використання пальчикових ігор:

1. Підбір ігор: слід підбирати ігри, які відповідають можливостям дитини. Починати слід з простих вправ, поступово ускладнюючи їх.

2. Допомога та підтримка: слід допомагати дитині, якщо їй складно виконати завдання (спрошувати вправу або розбивати її на менші кроки).

3. Використання віршів та потішок: слід супроводжувати ігри віршами та потішками, що робить їх більш цікавими та захоплюючими для дитини.

4. Повторення: слід заохочувати дитину повторювати за вами слова та рухи. Це сприяє розвитку мовлення та координації рухів.

5. Залучення всіх пальців: слід переконатися, що в грі беруть участь всі пальчики дитини. Це важливо для розвитку дрібної моторики.

6. Чергування рухів: слід чергувати розслаблення, стиснення та розтягнення кисті руки. Це забезпечує комплексне тренування м'язів.

7. Симетричні та несиметричні рухи: слід використовувати ігри, в яких права рука виконує одну дію, а ліва – іншу. Це розвиває координацію та просторову орієнтацію²².

Рекомендовані ігри для розвитку дрібної моторики:

- «Переклади іграшки»: дитина кидає дрібні предмети (гудзики, фішки) з правої руки в прозорий посуд лівою рукою, а потім навпаки.

- «Забий м'яч у ворота»: Дитина проводить м'ячик по столу, щоб він потрапив у ворота, розташовані на протилежному боці.

- «Перебираємо крупу»: дитина розділяє суміш з гречки, рису, бусин, картонних квадратів і кругів на дві частини, використовуючи обидві руки.

²¹ Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Авт.-упоряд. А. П. Бурова. Вид. 2-ге, зі змін. та доп. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 296 с.

²² Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми із фонетикофонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 192 с.

Запропоновані вправи та ігри сприяють не лише розвитку дрібної моторики, але й психоемоційному стану дитини. Вони покращують зв'язок між дитиною та педагогом, а також дають можливість дитині виконувати завдання з батьками під наглядом спеціаліста.

Дослідження М.М. Кольцової довели, що кожен палець руки має досить широке представництво в корі великих півкуль мозку. Розвиток дрібних рухів пальців рук передують появі артикуляції складів. Завдяки розвитку пальців у мозку формується проекція «схеми людського тіла», а мовленнєві реакції знаходяться у прямій залежності від тренуваності пальців.

Порушення дрібної моторики може негативно вплинути на розвиток мовлення:

- Може призвести до затримки мовленнєвого розвитку.
- Може викликати труднощі з артикуляцією звуків.
- Може вплинути на чіткість та виразність мовлення.
- Може призвести до проблем з письмом.

Роль дорослих у розвитку дрібної моторики дошкільнят досить велика. Дорослі мають створювати умови для ігор, які сприяють розвитку дрібної моторики (ліплення, малювання, конструювання тощо); заохочувати дитину до самостійного виконання завдань, які потребують дрібної моторики; проводити з дитиною пальчикові ігри та вправи; створювати позитивну емоційну атмосферу під час занять.

Раннє втручання має велике значення для розвитку дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями. Чим раніше розпочати роботу з розвитку дрібної моторики, тим кращих результатів можна досягти²³.

Батьки можуть допомогти своїм дітям з мовленнєвими порушеннями розвивати дрібну моторику, граючи з ними вдома в ігри, які сприяють розвитку дрібної моторики, читаючи їм казки, спілкуючись з ними та заохочуючи їх до творчості.

Важливо зазначити, що рання діагностика та комплексне втручання (логопедична допомога, психокорекційна робота) можуть значно покращити мовленнєвий розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями. Також необхідно застосовувати спеціальні методи навчання, які враховують особливості сприймання мовлення у цих дітей.

Розвиток дрібної моторики рук може суттєво вплинути на формування мовлення. Засобів впливу на формування моторики досить

²³ Рома О. Ю., Близнюк В. Ю., Борок О. П. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з Lego. the LEGO Foundation, 2016. 140с.

багато. Одним із них є пальчикові вправи, що також доцільно здійснювати за допомогою пальчикового театру.

Пальчиковий театр – це не просто розвага, а й ефективний інструмент для розвитку мовлення та комунікативних навичок у дітей із порушеннями мовлення.

Пальчиковий театр допомагає:

- Збагачувати словниковий запас: завдяки пальчиковим іграм дитина знайомиться з новими словами, описує дії героїв, повторює вірші та потішки.

- Розвивати пам'ять: запам'ятовуючи слова, вірші та послідовність дій у пальчикових іграх, дитина тренує свою пам'ять.

- Вчитися виконувати різні ролі: пальчиковий театр дає можливість дитині приміряти на себе різні ролі, розвиваючи уяву та емоційний інтелект.

- Імітувати голоси: намагаючись озвучити героїв пальчикового театру, дитина вчиться модулювати голос, роблячи мовлення більш виразним.

- Розвивати творчі здібності: створення костюмів для ляльок, виготовлення декорацій та самостійне вигадання історій стимулюють творчі здібності дитини.

- Зосереджувати увагу: яскраві образи героїв пальчикового театру та цікаві сюжети ігор привертають увагу дитини та допомагають їй зосереджуватися²⁴.

Перевагами пальчикового театру є:

- Простота у використанні: пальчиковий театр не потребує спеціального обладнання чи декорацій, що робить його доступним для використання в будь-яких умовах.

- Цікавий для дітей: діти із задоволенням грають пальчиковими іграшками, адже вони динамічні, яскраві та емоційні.

- Розвиток дрібної моторики: маніпулювання ляльками та виконання дрібних рухів пальцями сприяє розвитку дрібної моторики рук.

- Стимуляція біологічно активних точок: пальчиковий масаж та розминка стимулюють біологічно активні точки на долонях, що позитивно впливає на мовленнєвий розвиток дитини.

- Розширення словникового запасу: вербальний матеріал для пальчикового театру (вірші, потішки, казки) збагачує словниковий запас дитини та знайомить її з новими словами.

²⁴ Грайлик. Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі. За ред. О. М. Березіна, О. З. Гніровська, Т. А. Линник. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 56 с.

- Розвиток кінестетичних відчуттів: використання ляльок з різних матеріалів під час корекційних занять стимулює кінестетичні відчуття дитини.

- Знайомство з кольорами: яскраві та різнокольорові образи пальчикового театру знайомлять дітей з назвами кольорів та розвивають можливість візуального сприймання.

Пальчиковий театр – це не лише весела гра, а й ефективний інструмент для розвитку мовлення, комунікативних навичок, творчих здібностей та емоційного інтелекту у дітей із мовленнєвими порушеннями.

Для розвитку мовлення, комунікативних навичок та дрібної моторики можна використовувати й ляльковий театр у дітей. Ляльковий театр – це не просто розвага, а й ефективний інструмент для розвитку мовлення, комунікативних навичок, творчих здібностей та емоційного інтелекту в дітей із мовленнєвими порушеннями²⁵.

Ляльковий театр допомагає:

- Розвивати мовленнєві навички: діти вчаться озвучувати героїв лялькових вистав, використовуючи різні голоси, інтонації та емоції. Це сприяє розвитку мовлення, пам'яті та уваги.

- Збагачувати словниковий запас: завдяки ляльковим виставам діти знайомляться з новими словами, фразами та виразами.

- Вчитися спілкуватися: ляльковий театр дає можливість дітям вчитися спілкуватися з іншими людьми, висловлювати свої думки та почуття.

- Розвивати творчі здібності: діти можуть самостійно придумувати сюжети для лялькових вистав, виготовляти ляльок та декорації.

- Підвищувати самооцінку: успішний виступ у ляльковій виставі може підвищити самооцінку дитини та дати їй відчуття власної значущості.

Переваги лялькового театру:

- Доступність: ляльковий театр не потребує спеціального обладнання чи декорацій, що робить його доступним для використання в будь-яких умовах.

- Цікавий для дітей: діти з задоволенням грають з ляльками та беруть участь у лялькових виставах.

- Розвиток дрібної моторики: маніпулювання ляльками та декораціями сприяє розвитку дрібної моторики рук.

²⁵ Куфко Н. Театралізовані ігри з дітьми дошкільного віку. Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2000. № 19-20. С. 3.

- Використання ляльок як проєкції внутрішнього «Я» дитини: лялька може стати для дитини способом виразити свої думки, почуття та переживання, які вона не може або не хоче висловлювати відкрито.

- Захист від глядачів: ляльковий театр дає можливість дітям відчувати себе більш захищеними та вільно виражати себе, адже вони не знаходяться під прямим поглядом глядачів, а сховані за ширмою.

- Можливість отримання діагностичної інформації: спостереження за поведінкою дитини під час лялькової вистави може дати цінну інформацію про її емоційний стан, проблеми та поведінкові особливості.

- Використання лялькотерапії як адаптованого варіанту психодрами: ляльковий театр може використовуватися для розігрування проблемних ситуацій та пошуку шляхів їх вирішення.

- Усунення логофобічної реакції: ляльковий театр може допомогти дітям з логофобією подолати страх перед публічними виступами.

- Формування та розвиток творчих здібностей: ляльковий театр дає можливість дітям розкрити свій творчий потенціал.

- Активізація образного мислення, уваги, уваги, пам'яті, дрібної моторики, почуття ритму, координації рухів тощо: ляльковий театр сприяє комплексному розвитку дитини.

- Виховання естетичних почуттів: ляльковий театр знайомить дітей із мистецтвом та формує у них естетичний смак.

У роботі з молодшими школярами з мовленнєвими порушеннями, ляльковий театр стає справжнім скарбом. Він дарує дітям не лише захопливе дійство, а й можливість для всебічного розвитку²⁶.

Існує безліч видів лялькового театру, кожен з яких має свої особливості та переваги:

- Театр настільних іграшок: цей вид театру знайомий усім з дитинства. Іграшки «оживають» на столі, розповідаючи історії та навчаючи дітей.

- Театр петрушок: веселий Петрушка, який керується рукою актора, завжди готовий розвеселити та зацікавити публіку.

- Театр маріонеток: ляльки, що танцюють і розважаються у повітрі, керовані нитками або дротом, заворожують дітей своєю магією.

- Театр верхових ляльок: ці ляльки, одягнені на руку або тримаються на паличках, дають можливість створювати динамічні та цікаві вистави.

²⁶ Кравченко А. І., Литвиненко В. О., Зелінська К. О. Застосування засобів арттерапії у логопедичній роботі з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку : навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 184 с.

- Театр тіней: загадкові силуети на екрані чарують уяву та дають простір для фантазії²⁷.

Участь у ляльковому театрі дає багато користі дітям з мовленнєвими порушеннями:

- Збагачення словникового запасу: казки та історії, що лягають в основу вистав, знайомлять дітей з новими словами та виразами, розширюючи їхній мовний запас.

- Засвоєння соціальних норм: лялькові герої демонструють різні моделі поведінки, допомагаючи дітям зрозуміти, як правильно поводитися в різних ситуаціях.

- Розвиток дрібної моторики: маніпулювання ляльками та декораціями тренує дрібні м'язи рук, сприяючи їхньому розвитку.

- Вдосконалення комунікативних навичок: робота над виставою вчить дітей працювати в команді, спілкуватися та допомагати один одному.

- Подолання сором'язливості: виступаючи за ширмою, дитина не відчуває страху перед глядачами, що дає їй можливість розкритися та проявити свої акторські здібності.

Вчитель відіграє ключову роль у роботі лялькового театру з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Він повинен:

- підбирати п'єси, які відповідають віку та можливостям дітей;
- допомагати дітям виготовляти ляльки та декорації;
- навчати дітей керувати ляльками;
- режисувати виставу;
- обговорювати з дітьми виставу після її закінчення.

Ляльковий театр – це не просто розвага, це потужний інструмент для розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями. Він дарує їм можливість відчути себе впевненіше, розкрити свій потенціал, отримати багато позитивних емоцій та зробити крок на шляху до кращого життя. Завдяки ляльковому театру світ стає яскравішим, а життя – більш насиченим та цікавим.

Важливим в розвитку дрібної моторики дітей є виготовлення ляльок та декорацій. Для лялькового театру це стає не лише важливою частиною підготовки до вистави, але й захоплюючою арттерапією, що сприяє всебічному розвитку дітей. Цей процес дарує їм можливість не лише створити унікальні атрибути для вистави, але й:

²⁷ Театр ляльок як шлях соціальної адаптації для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://inkluzia.com.ua/lyalkoviy-teatr-yak-shlyakh-sotsialnoyi-adaptatsiyi-dlya-ditey-z-osoblivimi-osvitnimipotrebami/>

- Розкрити творчий потенціал: діти вчаться генерувати ідеї, втілювати їх у життя, використовуючи різноманітні матеріали та техніки.

- Відчути мотивацію до творчості: виготовлення ляльок та декорацій може стати для дітей справжньою пригодою, яка надихатиме їх на нові творчі звершення.

- Розвинути дрібну моторику: робота з дрібними деталями сприяє кращій координації рухів рук.

- Навчитися співпраці: діти вчаться працювати в команді, домовлятися, допомагати один одному.

- Підвищити самооцінку: успішне виготовлення ляльок та декорацій дає дітям відчуття власної значущості та віри у свої сили²⁸.

Щоб зробити процес виготовлення ляльок та декорацій максимально цікавим та захоплюючим, можна використовувати такі методи стимулювання мотивації:

- Демонстрація зразків: показ дітям готової ляльки, декорації або іншого виробу, щоб вони могли уявити кінцевий результат своєї роботи.

- Творчі завдання: замість чітких інструкцій пропонуйте дітям творчі завдання, які дозволять їм проявити фантазію та креативність.

- Ігрові елементи: включення в процес виготовлення ляльок та декорацій ігрових моментів, щоб зробити його більш цікавим та захоплюючим.

- Ситуації успіху: слід підбирати завдання, які діти зможуть виконати з легкістю, щоб вони відчули радість від результату.

- Нетрадиційні матеріали: слід пропонувати дітям використовувати для виготовлення ляльок та декорацій нетрадиційні матеріали, такі як природні матеріали, мольберти, тканини, бісер, лоза тощо.

Створення ляльок та декорацій для лялькового театру – це не просто підготовка до вистави, а й захоплююча подорож у світ творчості, де фантазія не знає меж. Для втілення своїх задумів діти можуть використовувати різноманітні матеріали, які легко знайти вдома або на природі²⁹.

Ось декілька ідей, які у цьому допоможуть:

- Папір: цей універсальний матеріал дає можливість вирізати ляльки, тварин, декорації та інші атрибути для лялькових вистав. З паперу можна зробити як плоскі фігурки, так і об'ємні вироби, використовуючи техніку оригамі.

²⁸ Сорокіна Н. Ф. Граємо в ляльковий театр. Дошкільне виховання. 2002. № 6. С. 61–63.

²⁹ Тимофєєва О. О. Лялькова вистава – чудова забава. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 27 с.

- Картон: з нього можна виготовляти більш міцні та об'ємні ляльки, декорації, а також театральні маски. Картонні ляльки можуть мати рухомі елементи, що робить їх більш цікавими та динамічними.

- Поролон: цей м'який та легкий матеріал чудово підходить для створення ляльок, тварин та інших атрибутів. З нього можна вирізати будь-які фігури, а також використовувати для виготовлення костюмів та декорацій.

- Коробки: з картонних коробок можна зробити справжні шедеври: лялькові будиночки, машинки, меблі, замки та багато іншого. Це чудовий спосіб дати друге життя старим речам та створити унікальні декорації для лялькового театру.

- Дріт: з нього можна виготовляти каркаси для ляльок та декорацій, а також використовувати для створення різних предметів, наприклад, мечів, лопат, ключів тощо.

- Природні матеріали: шишки, каштани, жолуді, листя, гілочки – все це може стати основою для створення оригінальних ляльок, тварин та декорацій. Природні матеріали дають можливість відчуття єднання з природою та створити по-справжньому унікальні вироби.³⁰

Розвиток дрібної моторики у дітей з мовленнєвими порушеннями також доцільно здійснювати за допомогою пальцевого масажу засобами природного матеріалу. Шишки, горіхи, жолуді, палички та інше – це не лише чудовий природний матеріал для творчості, але й чудовий помічник у розвитку дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями. Прості, але цікаві вправи з природним матеріалом зроблять заняття захоплюючими та корисними.³¹

Вправи та ігри з шишками дають позитивний масажний ефект. Їх можна супроводжувати різноманітним словесним матеріалом, відповідно до віку дітей та їх можливостей.

Для кращого результату рекомендується виконувати вправи щодня протягом 5-10 хвилин. Під час виконання вправ потрібно стежити, щоб дитина правильно тримала засоби природного матеріалу та виконувала всі рухи. Обов'язково необхідно заохочувати дитину та хвалити її за старання.

³⁰ Чеботарьова О.В. Особливості соціалізації школярів із порушеннями розумового розвитку засобами професійно-трудового навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. Вип. 17. Київ, 2015. С. 265-268.

³¹ Долбенко С. В. Використання нетрадиційних засобів діяльності для розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку. *Дошкільний навчальний заклад*. 2018. № 4. С. 6-12.

Цікаві вправи з природним матеріалом допоможуть не лише розвинути дрібну моторику, але й покращити координацію рухів, зняти м'язову напругу та подарувати дитині багато позитивних емоцій.

Важливо пам'ятати, що перед виконанням вправ з природним матеріалом всі каштани, горіхи та шишки ретельно вимиті та просушені. Вправи повинні виконуватися в легкій ігровій формі. Не можна змушувати дітей виконувати вправи, якщо їм це не подобається.

Переваги використання природного матеріалу для розвитку дрібної моторики:

- **Доступність:** природний матеріал можна легко знайти в парку, лісі або на дачі. Це робить його чудовим вибором для розвитку дрібної моторики у дітей.

- **Різноманітність:** можна використовувати каштани, горіхи, шишки, жолуді, листя, гілочки та інші природні матеріали. Це робить заняття цікавими та різноманітними.

- **Корисні властивості:** природні матеріали мають приємну текстуру, що стимулює сензитивну сферу дітей, активізує їх увагу та відчуття³².

Розвиток дрібної моторики доцільно здійснювати й засобами Су-Джок терапії. Су-Джок терапія – це унікальний метод оздоровлення та розвитку, який використовує стимуляцію біологічно активних точок на руках і ногах за допомогою спеціальних масажерів – Су-Джок кульок, кілець, паличок та інших інструментів. Цей метод здобув широку популярність, зокрема, завдяки своїй ефективності у розвитку дрібної моторики у дітей.³³

Переваги Су-Джок терапії для розвитку дрібної моторики:

- **Підвищення цікавості:** заняття з Су-Джок кульками та іншими інструментами перетворюються на веселу гру, яка захоплює дітей та робить процес навчання цікавим.

- **Доступність:** Су-Джок терапію можна використовувати вдома, в дитячому садку, школі або будь-якому іншому місці.

- **Безпечність:** Су-Джок кульки та інші інструменти виготовлені з безпечних, екологічно чистих матеріалів, що робить їх використання безпечним для дітей.

³² Матвієнко С. Художня праця та основи дизайну : навчальний посібник. Ніжин : вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 201 с.

³³ Кравченко А. І. Методика застосування точкового масажу у дітей молодшого шкільного віку при заїканні. *Сучасні оздоровчо-реабілітаційні технології* : зб. наук. праць. Луцьк : Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна», 2011, С. 8–12.

- Ефективність: багато досліджень підтверджують, що Су-Джок терапія має значний вплив на розвиток дрібної моторики, координації рухів, мовлення та загальну працездатність дітей.

Вплив Су-Джок терапія на розвиток дрібної моторики []:

- Стимуляція біологічно активних точок: на долонях і стопах людини розташовані тисячі біологічно активних точок, які пов'язані з різними органами та системами організму. Стимуляція цих точок за допомогою Су-Джок кульок покращує кровообіг, нормалізує роботу нервової системи та стимулює розвиток мозку.

- Тренування м'язів кистей рук і пальців: різноманітні вправи з Су-Джок кульками та іншими інструментами зміцнюють м'язи кистей рук і пальців, покращують їхню координацію та гнучкість.

- Розвиток сенсорних відчуттів: різноманітна текстура Су-Джок кульок та інших інструментів стимулює сенсорні рецептори в долонях і пальцях, що сприяє розвитку дрібної моторики та мовлення.

- Підвищення концентрації уваги: заняття з Су-Джок кульками та іншими інструментами вимагають від дітей зосередженості та уваги, що сприяє розвитку цих важливих навичок.

Су-Джок терапія – це не лише ефективний метод розвитку дрібної моторики, але й чудовий спосіб зняти стрес, покращити настрій та налагодити емоційний стан дитини.

Ось декілька прикладів вправ з су-джок кульками для розвитку дрібної моторики:

- «Перекочування»: перекочувати Су-Джок кульку між долоньями, міняючи темп та напрямок руху.

- «Натискання»: натискати на Су-Джок кульку різними пальцями, змінюючи силу натискання.

- «Збирання»: збирати розсіпані Су-Джок кульки пальцями, пінцетом або іншими інструментами.

- «Малювання»: малювати на папері Су-Джок кулькою, використовуючи її як пензлик.

- «Ліплення»: ліпити з пластиліну різні фігурки, використовуючи Су-Джок кульку як інструмент.³⁴

Су-Джок терапія – це чудовий метод, який допоможе дитині розвинути дрібну моторику, покращити координацію рухів, мовлення та загальну працездатність. Цей метод простий у використанні, цікавий та захоплюючий, а також абсолютно безпечний для дітей.

³⁴ Кравченко А. І. Корекція заїкання у дітей молодшого та середнього шкільного віку засобами комплексної фізичної реабілітації : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2003.

Ще одним дієвим засобом в роботі з розвитку дрібної моторики у дітей є піскова терапія.

Піскова терапія – це метод психотерапії, який використовує пісок, воду, мініатюрні фігурки та інші матеріали для створення дитиною вільних образів на піску. Цей метод стає все більш популярним, адже він не лише має психотерапевтичний ефект, але й сприяє розвитку дрібної моторики у дітей.³⁵

Піскова терапія гарно впливає на розвиток дрібної моторики:

- Стимулює м'язи кистей рук і пальців: робота з піском, водою та мініатюрними фігурками задіює різні м'язи кистей рук і пальців, що сприяє їх зміцненню, покращує координацію та гнучкість.

- Розвиває сенсорні відчуття: різноманітна текстура піску, води та мініатюрних фігурок стимулює сенсорні рецептори в долонях і пальцях, що сприяє розвитку дрібної моторики та мовлення.

- Підвищує концентрацію уваги: створення вільних образів на піску потребує від дитини зосередженості та уваги, що сприяє розвитку цих важливих навичок.

- Розвиток творчого мислення: піскова терапія дає можливість дитині вільно виражати себе, творити та використовувати свою уяву, що сприяє розвитку творчого мислення.

Ось декілька прикладів вправ з піском для розвитку дрібної моторики:

- промалювати пальцями пальцями візерунки на мокрому піску;
- закопати в пісок мініатюрні фігурки, а потім відшукати їх руками;
- побудувати з піску замок, використовуючи різні формочки та інструмент;
- намалювати на піску картину пальцями або пензлем;
- ліпити з піску різні фігурки руками.

Піскова терапія – це чудовий метод, який допоможе дитині розвинути дрібну моторику, покращити координацію рухів, мовлення, творче мислення та емоційний стан. Цей метод простий у використанні, цікавий та захоплюючий, а також є абсолютно безпечним для дітей.

Важливо зазначити, що піскова терапія може бути не лише чудовим інструментом для розвитку дрібної моторики, але й ефективним методом психокорекції.

Ще одним дієвим засобом розвитку дрібної моторики є конструювання.

³⁵ Henley D. Facilitating socialization within a therapeutic camp setting for children with attention deficits utilizing the expressive therapies. *American Journal of Art Therapy*. 1999. № 38. P. 40-50.

Конструювання – це не просто весела гра для дітей, це також цінний інструмент для розвитку дрібної моторики, яка відіграє важливу роль у житті людини. Вона впливає на нашу здатність писати, малювати, користуватися інструментами, а також на мовлення, координацію рухів та загальний розвиток мозку³⁶.

Ось як конструювання впливає на розвиток дрібної моторики:

- М'язова активність: конструювання з різних матеріалів, таких як LEGO, кубики, мозаїка, потребує активної роботи м'язів кистей рук і пальців. Це сприяє їх зміцненню, покращує координацію та гнучкість.

- Дрібні рухи: збирання деталей конструктора, їх з'єднання, маніпулювання ними тренують дрібні рухи пальців, роблячи їх більш точними та спритними.

- Сенсорний розвиток: різноманітні текстури деталей конструктора, їх форми та розміри стимулюють сенсорні рецептори в долонях і пальцях, що сприяє розвитку дрібної моторики та мовлення.

- Просторове мислення: конструювання складних моделей змушує дітей думати про розташування деталей у просторі, розвиваючи просторове мислення та уяву.

- Візуально-моторна координація: для того, щоб правильно з'єднати деталі конструктора, дитині необхідно координувати свої візуальні сигнали з рухами рук. Це вміння важливе для письма, читання та інших візуально-моторних навичок.

- Логічне мислення: багато конструкторів пропонують дітям збирати моделі за інструкціями, що сприяє розвитку логічного мислення, вміння вирішувати завдання та дотримуватися алгоритмів.

- Творчість: конструювання дає можливість дітям вільно виражати себе, творити та використовувати свою уяву.

Дорослий має виконувати наступні функції у роботі з конструювання:

- підбирати конструктор відповідно до віку та інтересів дитини;
- пропонувати дитині починати з простих моделей і поступово переходити до більш складних;

- грати з дитиною разом, пропонуючи їй допомогу та підтримку.
- заохочувати дитину до експериментів та творчості;
- використовувати різні матеріали для конструювання, наприклад, LEGO, кубики, мозаїку;

- звертати увагу на те, як дитина тримає деталі конструктора та виконує дрібні рухи;

³⁶ Журенко Л. Творче конструювання як засіб інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. URL: http://www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Pedagogica/51493.doc.htm.

- за необхідності звернутися до фахівця з розвитку дрібної моторики³⁷.

Конструювання – це не лише весела та захоплююча гра, але й чудовий спосіб допомогти дитині розвинути дрібну моторику, координацію рухів, просторове мислення, логіку, творчість та інші важливі навички.

Враховуючи вищеописане, можна стверджувати про важливість дослідження питання розвитку дрібної моторики у роботі з дітьми із мовленнєвими порушеннями. Висвітлені засоби розвитку дрібної моторики у дітей допоможуть покращити та урізноманітнити корекційну роботу з подолання мовленнєвих порушень у дітей.

ВИСНОВКИ

Взаємозв'язок між дрібною моторикою рук та розвитком мовлення вже давно досліджується науковцями в галузі логопедії, спеціальної педагогіки, нейрофізіології та психології. Дослідження підтверджують, що розвиток дрібної моторики рук є одним з ключових факторів, які позитивно впливають на мовленнєві навички дітей.

Вплив імпульсів від пальців рук на кору головного мозку особливо важливий у період активного формування мовленнєвих зон. Ці імпульси стимулюють мовленнєву та розумову діяльність дитини, покращуючи чітку вимову звуків та побудову логічно правильних та змістовних висловлювань.

Багато відомих науковців (Л. Биковець, Л. Виготський, М. Городиська, Ю. Рібцун, Л. Терлецька, В. Тищенко, А. Машталер, Т. Харченко, М. Шеремет та інші), довели, що у дітей із проблемами мовленнєвого розвитку на становлення мовленнєвої діяльності значно впливає розвиток дрібної моторики рук.

Існує багато ефективних методів для розвитку дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями. Серед них: малювання, ліплення, вправи з камінчиками «Марблс», пальчикова гімнастика, пальчиковий театр, ляльковий театр, виготовлення театрального реквізиту, пальцевий масаж засобами природного матеріалу, Су-Джок терапія, піскова терапія, конструювання та багато інших. Важливо зазначити, що всі ці засоби мають позитивний ефект під час використання їх із корекційною метою та забезпечують гармонійний розвиток як дрібної моторики, так і мовлення дітей.

Вплив дрібної моторики на розвиток мовлення є глибоким і багатограним. Розуміння цього зв'язку дозволяє розробити ефективні

³⁷ Коберник О. М., Тименко В. П., Шевчук Т. О. Ігродизайн обдарованої дитини: визрівання емоцій і почуттів особистості. К. : Інформ. системи, 2009. 224 с.

методи корекційної роботи з дітьми, які мають мовленнєві порушення, та сприяти їх всебічному розвитку.

АНОТАЦІЯ

Вивчення впливу розвитку дрібної моторики на мовлення має значну цінність для спеціальної педагогіки. Дрібна моторика, як один із аспектів рухової сфери, безпосередньо пов'язана з оволодінням предметними діями, розвитком продуктивних видів діяльності, письмом та мовленням дитини. Науковці переконані, що мовлення, як і вся когнітивна сфера людини, завдячує своїм вищим формам розвитку праці та складним операціям рук, які починаються з розвитку дрібної та загальної моторики. Формування та розвиток дрібної моторики рук, у свою чергу, тісно пов'язані з розвитком лівих скроневих і лівої лобової ділянок головного мозку, які відповідають за формування багатьох психічних функцій. Дітям із порушеннями мовлення властиве відставання у розвитку всіх видів моторики (загальної, мимічної, дрібної та артикуляційної). У них спостерігаються порушення у розвитку основних рухів і їх фізичних якостей, недостатня статична і динамічна координація загальних та дрібних рухів, зниження швидкості та спритності під час виконання вправ. Робота з розвитку дрібної моторики рук є важливим аспектом корекційної роботи з дітьми, які мають порушення мовлення. Серед методів розвитку дрібної моторики виокремлюють наступні: малювання, ліплення, вправи з камінчиками «Марблс», пальчикова гімнастика, пальчиковий театр, ляльковий театр, виготовлення театального реквізиту, пальцевий масаж засобами природного матеріалу, Су-Джок терапія, піскова терапія, конструювання та багато інших. Вважаємо, що робота з розвитку дрібної моторики є надзвичайно важливою у роботі з дітьми із мовленнєвими порушеннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Н. На кінчиках пальців. Розвиток дрібної моторики дошкільнят. *Дитячий садок*. 2018. № 19. С. 33-35.
2. Бадалян Л. О. Дитяча неврологія : навчальний посібник. Київ : МЕД прес-інформ, 2016. 608 с.
3. Биковець Л. Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2. С. 124–131.
4. Биковець Л. Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2012. № 2. С. 124 – 131.

5. Биковець Л.Л. Основи нейрофізіології. К. : Наукова думка, 2015. 432 с.
6. Биковець Л.Л. Сучасні підходи до корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають порушення мовлення. *Актуальні проблеми психології*, 2015, 11(3), 127-134.
7. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навч. посіб. К. : Видавничий дім Слово, 2019. 344 с.
8. Брушневська І. До проблеми розвитку дрібної моторики рук у дошкільників із порушеннями мовленнєвої діяльності. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2022, 3, 124–131, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.18>
9. Грайлик. Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі / за ред. О. М. Березіна, О. З. Гніровська, Т. А. Линник. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 56 с.
10. Гузій Л. Ігрові вправи для розвитку дрібної моторики. *Розкажіть онуку*. 2019. № 5. С. 7-8.
11. Деснова І. С. Використання пальчикових ігор у процесі розвитку дрібної моторики дітей молодшого дошкільного віку. *World science: problems, prospects and innovations: materials the 5th International scientific and practical conference «World science: problems, prospects and innovations» (January 27-29, 2021)* Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. P. 488-496.
12. Долбенко С. В. Використання нетрадиційних засобів діяльності для розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку. *Дошкільний навчальний заклад*. 2018. № 4. С. 6-12.
13. Журенко Л. Творче конструювання як засіб інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. URL: [http:// www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Pedagogica/51493.doc.htm](http://www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Pedagogica/51493.doc.htm).
14. Коберник О. М., Тименко В. П., Шевчук Т. О. Ігродизайн обдарованої дитини: визрівання емоцій і почуттів особистості. К. : Інформ. системи, 2009. 224 с.
15. Кравченко А. І., Литвиненко В. О., Зелінська К. О. Застосування засобів арттерапії у логопедичній роботі з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку : навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 184 с.
16. Кравченко А. І. Корекція заїкання у дітей молодшого та середнього шкільного віку засобами комплексної фізичної реабілітації : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2003.
17. Кравченко А. І. Методика застосування точкового масажу у дітей молодшого шкільного віку при заїканні. *Сучасні оздоровчо-реабілітаційні технології* : зб. наук. праць. Луцьк : Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна», 2011, С. 8–12.

18. Кузнецова Т. Розум на кінчиках пальців. Семінар-практикум для вихователів із розвитку дрібної моторики в дітей. Дитячий садок. Управління. 2017. лип. (№ 7). С. 12-16.

19. Куфко Н. Театралізовані ігри з дітьми дошкільного віку. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2000. № 19-20. С. 3.

20. Лепеха Л. П., Городиська М. Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів-Дрогобич : Посвіт, 2014. 76 с.

21. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене. / [М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін.]; за ред. М. К. Шеремет. К. : Слово, 2014. 672 с.

22. Матвієнко С. Художня праця та основи дизайну : навчальний посібник. Ніжин: вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 201 с

23. Машталер А. С. Розвиток дрібної моторики у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Таврійський вісник освіти*. 2018. № 4. С. 242–247.

24. Машталер А.С. Корекційно-розвиткова робота з розвитку дрібної моторики рук у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми психології*. 2018. 14(3), 239-244.

25. Новий тлумачний словник української мови. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_

26. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Авт.-упоряд. А. П. Бурова. Вид. 2-ге, зі змін. та доп. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 296 с.

27. Радиш В. Пальчикові ігри: розвиток дрібної моторики і мови дітей. *Психолог дошкілля*. 2012. № 9. С. 33-37.

28. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми із фонетикофонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 192 с.

29. Чеботарьова О.В. Особливості соціалізації школярів із порушеннями розумового розвитку засобами професійно-трудового навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. Вип. 17. Київ, 2015. С. 265-268.

30. Рома О. Ю., Близнюк В. Ю., Борука О. П. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з Lego. the LEGO Foundation, 2016. 140 с.

31. Словник з корекційної педагогіки та спеціальної психології. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/207>.

32. Сорокіна Н. Ф. Граємо в ляльковий театр. *Дошкільне виховання*. 2002. № 6. С. 61–63.

33. Театр ляльок як шлях соціальної адаптації для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://inkluzia.com.ua/lyalkoviy-teatr-yak-shlyakh-sotsialnoyi-adaptatsiyi-dlya-ditey-z-osoblivimi-osvitnimipotrebami/>

34. Тематичний словник-довідник з психології. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001631>.

35. Тимофеева О. О. Лялькова вистава – чудова забава. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 27 с.

36. Шеремет, М. К. (2008) Нейрофізіологічні особливості розвитку мовлення дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, Серія 19*. Київ. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 11. 8-13.

37. Henley D. Facilitating socialization within a therapeutic camp setting for children with attention deficits utilizing the expressive therapies. *American Journal of Art Therapy*. 1999. № 38. P. 40-50.

Information about the author:

Zelinska-Liubchenko Kateryna Oleksandrivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Chair of Speech Therapy

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine